

SZATHMÁR CAPITULATIOJA 1644-BEN.

A harmincz éves háború tartama alatt két erdélyi fejedelem — Bethlen Gábor és Rákóczy György — négyszer támadta meg a magyar királyt, ki egyszersmind római császár is volt, még pedig a háború első tizedében háromszor: Bethlen s utolsó tizedében egyszer: Rákóczy. Bethlen támadásairól Olchváry értekezett e folyóirat első évi folyamában, de Rákóczy támadása még mindig nincs hadtudományi szempontból feldolgozva. Ezúttal én a támadás kezdetének egyik fontosabb epizódját fogom egy pár adattal illusztrálni, bevezetésül egy pár szóval vázolván az okokat, melyek a fejedelmet a hadjárat megkezdésére bírták.

Bízzást mellőzhetjük a magán sérelmeket, azt hogy a fejedelmet Esterházy s barátai «Kocsis György»-nek csúfolták, hogy felesége ellen «Talio» cím alatt gúnyiratot adtak ki, hogy a hol csak lehetett, vérig bántották: nem maradt ő adós ezekért, s ellenségeiről ő sem beszélt valami kiméletesen. Az ilyenek bosszantják, keserítik az embereket, mérgesítik a viszonyokat — de háborút még nem vonnak magok után.

Fontosabb volt a vallás kérdése: az ország nyugati fele «a tizenhárom vármegye», Erdély szomszédságában, túlnyomóan protestáns volt, a XVI. században is hosszabb ideig Erdélyhez tartozott, aztán újra az anyaállamhoz csatoltatott; Bocskay, Bethlen visszafoglalták, de békekötések következtében ismét elvesztek Erdélyre nézve, daczára, hogy a vallás és szomszédság érdekeinél fogva Erdélyhez szítottak. Az erdélyi fejedelmek, ha megtámadták a császárt, ott mindig hálás talajra találtak, mert ezek a megyék jobban érezték magokat vér- és vallásrokonaik uralma alatt — hanem az ilyen sympathiák, ha a háború esélyeinek latolgatásánál

számításba jönnek is, egymagokban támadó hadjáratot nem idéznek föl.

A vallás kérdése egyszersmind politikai kérdés is volt. Még elevenen élt a felső-magyarországi emberek emlékében, hogy a fejérhegyi csata után már minden elő volt készítve, hogy Magyarországot is — a mennyire ez az adott viszonyok közt lehető — Csehország sorsára juttassák s a jószágconfiscatiók alkalmazásától csak a fejedelem mentette meg a felső magyarországi protestáns urakat. A catholicismus uralomra jutása Csehországban az alkotmány eltörlését vonta maga után: s ez megfoghatóvá teszi, hogy a protestáns urak vallásukat az alkotmány védbástyájának tekintették akkor és később is.

De egymagában, oly hatalmas uralkodóval szemben mint a római császár, a töröktől függő fejedelmet, — bár a felső magyarországi vármegyék csatlakozása s a várurak segélye a sikernek, úgyszólván, előfeltételeit megadták — még ez sem bírhatta volna támadásra. Tisztában voltak azzal, hogy a háborúból megverve nem térhetnek haza, csak diadalmasan. Ezt a diadalt pedig nem a megnyert csaták, nem a magyarországi vármegyék csatlakozása szerzik meg neki — hanem az európai viszonyok.

Sokáig kellett Rákóczynak várnia, hogy az európai viszonyok kedvezően alakuljanak ilyen támadásra. Bethlen örökébe ő azzal a gondolattal lépett, hogy a Bethlen által meghódított, de halála után visszaadott vármegyéket visszacsatolja Erdélyhez. Gusztáv Adolffal kezdett alkudozásainak a svéd király halála véget vetett — s ettől fogva, egészen addig, míg Franciaország nem kötött szövetséget a svédekkel, nem volt szó Rákóczy interventiojáról a harmincz éves háborúba. Ekkor újra megkezdődtek az alkudozások a portán és Párisban is, de bár hat éven át többször megújítottak, sikerre csak akkor vezettek, mikor a svéd hadak vezényletét Torstenson vette át. 1643 őszén Torstensonnak, mint a svéd korona meghatalmazottjának, követei s Rákóczy közt létrejött a véd- és dacszövetség s miután a támadásra a portáról is megjött az engedély, Rákóczy megizentette a háborút a római császárnak, helyesebben, megkezdhette támadó hadjáratát, mely lényegében interventio volt a háborúba a svéd-francia szövetség javára.

Az operationalis terv, melyben Rákóczy a svéd követekkel

megállapodott, az volt, hogy Rákóczy vesse haderejét Magyarországra, Torstenson pedig közeledjék hadaival a császár örökös tartományai, jelesen Morva és Csehország felé — ez elnyomott országokban úgy is bőven volt ellenséges elem, s aztán egyesülve folytathatják a háborút.

Akkor azonban ennek a tervnek csak egyik fele valósult: a Rákóczyt illető. A másik halasztást szenvedett. A dánok ugyanis Svédországot haddal támadták meg s Torstensonnak Holsteinba és Jütlandba kellett sietnie. De Rákóczynak erről nem volt tudomása s ő előkészületeit az eredeti terv megvalósításához mérte: ha ő Felső-Magyarországon, lehetőleg Morvaországban akart operálni, háta mögött sem megerősített várost, sem várat nem hagyhatott az ellenség kezében.

Ez adja meg kulcsát téli hadjáratának, melynek első föladatai közé tartozott Szathmárnak és Kassának elfoglalása, mint a melyekben részben német őrség volt elhelyezve, német parancsnok alatt, s melyekben bár kevesebb számmal, magyar hadak is voltak. Kassa Felső-, Szathmár Közép-Magyarországot fékezte, az utóbbi ezen kívül Váradot is ellensúlyozta.

S mikor Rákóczy az 1644 jan. 3-ára, Gyula-Fejérvárra összehívott országgyűlésen bizalmas közlés alakjában felsorolta a császártól és nádortól szenvedett sérelmeket, a protestáns vallás üldöztetését, az ország alkotmányos jogainak megsértését Magyarországon s elöadta azok készülődését Erdély megtámadására, s közölte a rendekkel elhatározását, hogy a megtámadtatást meg akarja előzni: már az ő részéről minden elő volt készítve a támadásra. Pénz, hadsereg és fölszerelés. Danczkából hozatott pattantyúsokat, kik a várakban voltak elhelyezve ideiglenesen, hogy onnan viszont mozgósíttassanak; ágyúkat öntetett, puskákat gyártatott, tábori szekereket készíttetett, löport gyártatott, jól begyakorlott német és lengyel zsoldosokat fogadott: szóval, képes volt három hét alatt jelentékeny hadsereget mozgósítani. S mikor a rendek eloszlottak, magukkal vitték a fejedelem parancsát, hogy megtartsák a mustrát s azonnal táborba szálljanak.

Az országgyűlés eloszlásától január hó végéig terjedő időt az előkészületek vették igénybe: febr. 1-ére már minden készen volt. A siker egyik előfeltétele volt, hogy mennél hamarabb mennél

nagyobb területet hódítson meg s ezért az összes hadsereget három hadtestre osztva, három úton indítá el. Az egyik hadtest Kornis Zsigmond generálissal s fiával, Zsigmonddal élén, Nagy-Károly felé vette útját, a másik Kemény János, főkomornyk s fogarasi várparancsnok vezetése alatt Szathmár ostromára sietett, s a harmadikat ő maga vezette Székelyhíd felé.

Azzal, hogy hadseregét három hadtestre osztotta s három irányban indította el, semmit sem kockáztatott Rákóczy: olyan helyekre vonultak azok, hol a lakosság és birtokosság túlnyomó nagy része tárt karokkal várta. Két dolog indokolta ez eljárást: az utak alkalmatlan volta s az, hogy így seregét könnyebben élelmezhetette. Volt ennél még nyomósabb oka is: az összes keleti megyéket, a Tisza mindkét oldalát kezébe akarta keríteni, hogy összeköttetése Erdélylyel s felső-magyarországi birtokaival háborítatlan legyen, Kassát tegye a háború hátvédjévé s mennél hamarább megkezdhesse a tulajdonképeni operationalis tervét a nyugati vármegyék s a bányavárosok megtámadását.

Minden úgy sikerült, mint a tervet megállapítá. Útjok valóságos diadalút volt. A hajdúság Aranyos-Medgyesen csatlakozot hozzájuk (febr. 12.), Kassát Barkóczy László s az őrség a zászló becsületéért kifejtett némi ellenállás után (febr. 15.) feladták: s ezzel, Szathmár kivételével az egész Tiszán innen kezén volt. Kállóból adta ki hadi proclamatioját s febr. 19-én megtartá fényes pompával bevonulását ősei birtokába, Sáros-Patakra.

Szathmártól ilyen körülmények közt nem volt oka tartani: annak megszerzése Keményre volt bízva. Ez egész erejét Kassára vethette, s hogyan kell e várossal elbánni, arra meg voltak a maga tapasztalatai még 1619-ből, midőn Bethlennek megszerezte. Patakon febr. 20-án kiadta «hadi parancsát». ¹⁾

A négy első pont a szélyel száguldozás, zászmánylás meggátlását czélozta. Minden zászlóalj menjen kapitányával, hadnagyával, a táboron kívül senki se háljon, sasra, nyúlra ne vadászson, (kivéve ha van agara, az megüzetheti): kisebb esetekben «három pálczával veretik meg» — nagyobb bűnökért: gyújtás, égetés, rablás, fosztogatás, az illető halállal lakolt. A 11-ik pont azt, a ki «erő-

¹⁾ Közölve: Magyar Tudományos Értekező. II. 454. s köv. l.

szakkal paráznaságot cselekszik», fejevételre ítéli, a ki «szabad személylvel találtatik», pelengéren pálczáztatik meg.

Kopjáját senki se tegye szekérre, mert három pálczával lakol.

A hadnagy menjen kapitánya mellett s vele közösen tartsa föl a fegyelmet a seregben, hogy az mindig harczkészen álljon.

A kinek lovas szekere van, az mehet a zászlóaljjal — de az ökörszekér csak a tábor után mehet. De a szekér mellett szolgáját senki se járassa lóháton, mert lovát elveszti.

Az ellenséggel szemben mindenki zászlóaljánál maradjon — s csak aza zászlóalj támadjon, melyet a fejedelem erre kirendel. Ha valahol megszállnak, a hadnagy keresse föl «vitégeit» s a kit nem talál otthon, azt a mint jelentkezik a «főgeneralis» (főparancsnok) elé állítja.

A ki a falut, melyben megszállnak vagy táborát fölgyűjtja, a tűzbe vettetik. Azok, kiket zsákmánylásra küldtek szét, a zsákmányból semmit se tartsanak vissza.

A «Jézus» kiáltás (jeladás a támadásra) előtt senki se lövöldözzön, s ezután a korcsmáros sem árulhat bort.

A ki kardját ok nélkül kirántja, megveretik s ha megöl valakit, maga is halállal lakol. A hamis hírhordozók megveretnek.

Ez az edictum militare a Kassa ellen induló seregnek szólt ugyan — de lényegileg olyan volt a Szathmár ellen menő hadé is.

Keménynyel volt: a csíki had Petki Istvánnal, az udvarhelyszéki Dániel Jánossal, a Doboka vármegyei Kemény Boldizsárral, a belső szolnoki Torma Péterrel, a Torda vármegyei Huszár Péterrel s «még többek is». Ezek a hadak Désnél egyeztek meg február elején, s indultak Nagy-Bányára, onnan Aranyos-Medgyesre, melyet Lónyai Zsigmond fölادott. Innen febr. derekán Szathmár alá mentek.

A vármegye már meghódolt, csak a város tartotta még magát, melyet a benne elhelyezett német és magyar őrség védelmezett. A magyar had közeledésének hírére az őrség fölvonult a várba, Kemény pedig, a mint — február derekán¹⁾ — megérkezett, a németeket alattomban megintette, hogy «tűzre, fegyverre ne

¹⁾ Márcz. 1-ről írja Kemény Rákóczynak: «ím két hete miolta ez városban isten engedelmebül beszállottunk vala» — tehát február derekán.

bocsátkoznának». Egy kis színes csetepaté, lövöldözés után a «kerített árku» Németi, befogadta Kemény seregét. Azonnal ágyúkat szegeztetett Szathmár ellen s fölhívta a várost, hogy adja föl magát — de nem kapott választ. Utoljára is ostromra kelle magát elhatároznia, bár nehéz volt hozzájuk férni, «mert a Szamos vize folyván körül, némely helyen az jeget elhányta vala, a hol pedig nem, ott szélesen kijegelték vala». Kémszemlére határozta el magát. Dániellel és Petkivel átment a gáton, s egy őrszemmel találkozott, melynek egyik tagjától beizent az alispánnak, hogy «hitre való beszélygetésre» jőne ki a vizpartra a város bíráival. A találkozás estve ment véghez s abban állapodtak meg, hogy ha hadával által kelhet a Szamoson, nem fognak ellentállani, «de hogy különben hozzájuk álljanak, abban nem volna módjuk, nyakukon ülvén a praesidium».

Kemény azonnal hozzáfogott az átkeléshez. Kiadta a rendeletet a seregnek s egy részt hátrahagyva, a másikkal megindult. A «jegelésre», (t. i. a jég azon részére, mely még nem indult el) hosszú létrákat tétetett, s azokra deszkákat és sövényeket hánvatván, átvezette, maga menvén elől, a csapatot. A mint kellő számmal értek a túlpartra, nagy zajjal, lövöldözéssel megrohanták a várost s azt daczára, hogy a várból lövöldöztek rájuk, hatalmukba kerítették.

De a várban elhelyezett őrség, melynek egy része német had volt, földadásról hallani sem akart. Föl akarták a várost gyújtani, éjjelenként kiütéseket intéztek Kemény hada ellen — de sikertelenül. Febr. 27-ike éjjelen két helyen «vettettek sánczot» s a vármegye követeket küldött a várba, Zoltán Josához, a magyar váraparancsnokhoz, «intvén supersedeáljon a hatalomtól».¹⁾ De a csatározások, lövöldözések folyton tartottak — a nélkül, hogy valami jelentékenyebb kárt tehettek volna az ostromlóknak.

A várbeliek családja lenn volt a városban s ez megkönnyítette az ostromlók helyzetét, annyival inkább, mert a magyar és német őrség közt nem volt teljes az egyetértés s a várban az élelmi szerek is megfogytak. Végre Zoltán Jósa, a parancsnok, egy kis leány pártájában czédulát küldött Keménynek, különben is régi ismerő-

¹⁾ Kemény János márcz. 1-ei levele Rákóczyhoz. Történelmi Tár. 1880. évfolyam, 19. l.

senek, hogy hagyjon föl lőtetéssel s «engedjen respiriumot a vele való tractára». Kemény elfogadta az ajánlatot s a tárgyalásra határidőt tűzött ki.

A tárgyalások gyors megkezdésére leginkább az ösztönözte Keményt, mert Rákóczytól rendeletet kapott, hogy az ostromot «hagyja jó móddal» s maga kevesed magával siessen Kassa alá. Kemény megnyugtatta a fejedelmet. Igyekszik, hogy mennél előbb egyesülhessen a fősereggel, de Szathmárt nem volna tanácsos hátuk mögött hagyni, nehogy Erdély ellen támadást intézhessenek.¹⁾

S jobb is volt így. Mert Szathmár vára csakugyan nem tartotta magát s márcz. 16-án létrejött a kiegyezés a vár magyar és német parancsnokával s őrségével, melyben a földadás módozatai és föltételei megállapítottak s melyről két instrumentum, egy a vármegyéé s egy a parancsnokoké, állítottak ki, s melyek itt következnek:

I.

1644. MÁRCZ. 16. A VÁRMEGYE ÉS KEMÉNY ÁLTAL KIÁLLÍTOTT OKIRAT A CAPITULATIO PONTJAIRÓL.

Mi, szentmartoni Farkas István, Szathmár vármegyének viceispánya, Daróczy István, Szilágyi Ferencz, Mikolay István, Némethy János assessores, Vajy Mihály, Zabolcs vármegyének viceispánya, Baji István assessor, Kisfaludy Péter, Bereg vármegyének viceispánya, Komlódy György assessor, magunk és tekintetes vármegyéink képében és nevek alatt, ő ngktul és ő gklktül adattatott autoritásunkból credentionalis leveleink mellett: Recognoscáljuk per praesentes: mivel ez mostani felháborodott üdö és alkalmatosság is azt kívánja, hogy ennek az darab földnek az hadak miatt sulyos terhét és csaknem utolsó ruinára jutott állapotját; annak utánna az nemes ország házát, és benne levő atyánkfiait mind személyekben s mind javaikban subleválnánk, keresztyéni indu-

¹⁾ Kemény János Emlékiratai. 306—13. ll.

latunk is azt dictálván, interponáltuk magunkat, az tekéntetes Kemény János uronk, az erdélyi fejedelem ő nga egy rész hadainak generálisa, és nemzetes Zoltán Jósa ő fige szathmári vicekapitánya, és mostani mindkét nemzetből álló praesidiumnak főcommendantja, és egy igyben levő praesidium között, hogy valami salutare remediumot adhibeálnánk mind ennek az provinciának, ugymint az négy vármegyének, mind penig az megirt ország házának, és benne levő atyánkfiainak. Egynehány napi munkánk után azért ilyen accordára condescendáltak ő kglmek; mely így következik:

Joannes Kemény de Gyerő Monostor, illmi ac elsmi principis principis Tranniae, arcis et praesidii Fogarasiensis capitaneus supremus, ejusdem principalis suae eltdnis tabulae judicariae assessor, comes comitatus Albensis supremus, necnon certorum exercituum suae eltdnis supremus generalis etc.

Római császárnak ő figének mostani szathmári kapitányát és mindkét nemzetből álló praesidiumnak commendantját Zoltán Jósa uramot, és in genere az egész várban levő mindkét nemzetből álló praesidiumot, nevezet szerint főporkoláb Zohon Pétert, lovas főhadnagyot Szentiványi Sebestyént, Kökényesdi Ferenczet, gyalog hadnagyot Buday Dánielt és Tholnay Jánost, strásamestert Baloghy Szabó Istvánt, Czayberthet, Marchus Vaydenfeldert, mostani udvarbíró Keczely Jánost, tavalyi udvarbíró Matóczy Ferenczet, postamestert Fekete Gáspár és Horváth Dánielt.

Német kapitányt Laurentius Venkchelth, zászlótartót Georgius Becket, német strásamestert Joannes Jaorth, szállásosztót Zaydelch Jánost, tonsorem Joannem Vagyvrent, decurionem corporalem Philippum Nydermayert, primum corporalem Matthæum Zallert, secundum corporalem Joannem Felkmanyt, tertium corporalem Christophorum Halvert, quartum corporalem Joannem Homant, quintum corporalem Benedictum Vengelmant.

Laypcompania vicestrásamestert Melchior Kunsth, ductorem Casparum Jyecken, szállásosztót Gregorium Humanth, scribát Maximilianust de Hyttenbergh, tonsorem Joannem Hanyzert, decurionem corporalem Joannem Millert, primum corporalem Ottho Ernestet, secundum corporalem Joannem Richtert, tertium

corporalem Joannem Otthót, quartum corporalem Joannem Haáz, quintum corporalem Joannem Ganyzerti etc.

Assecurálok az én keresztyéni igaz hitemre tisztességemre im ez alább megírt dolgokrúl, hogy mind azokat az én kglms uram ő nga acceptálja, és az várnak resignatiójakor az præsiarius uraim assecuratiójok conditiói szerént kglmsen confirmálja maga méltóságos pecséte és neve alatt; azokban az conditiókban ő nga mind az külön megnevezett személyeket, mind peniglen in genere az egész vitézlő rendet mind maga megtartja, s mind penig birodalma alatt levőkkel megtartatja. Mely conditiók ez szerént következnek:

Primo: hogy az præsiarius uraim magok bizonyos emberit küldhessék ő ngához az erdélyi mltgos fejedelemhez, a hol találják, avagy ha a szükség úgy kívánja, az magok assecuratoriájokban specificált modalitásoknak conditiói szerént, szintén ő flgehez is római császárhoz, azon emberrel nekünk is bizonyos emberünk, az nemes Szathmár vármegyének is bizonyos atyjokfiok jelen lévén, azoktúl penig az én kglmes uramnak ő ngnak birodalma alatt levő határig illendő comitiva, és ő nga salvusconductusa megengedtetik, és az én kglmes uramtul ő ngtul megadattatik.

2. Miglen az immár elvégezett módok szerént való resignatiója az várnak, és annak terminusa el nem jó, addig az várnak semminemű impetitiója, hostilitással való háborgattatása, sem penig az várbelieknek semminemű bántódások nem lészen (itt értvén mind az két rendbeli nemzetbül álló præsiarius uraimat, mind penig az pater Jesuitákat signanter) nem inflagráltatik, és az én kglmes uramnak birodalma alatt levőktül nem is lészen, és mindennemű injuriák, akárminemű patratumokbul emergáltattak legyenek is, azok csak seponáltatnak, et in perpetuum in oblivionem vettetnek. Hasonlóképpen ha kik ellen akármi névvel nevezendő prætensiók volnának is, vagy lehetnének, kik mostan in præsidio vadnak, akár magyarországi és erdélyi birodalombul álljanak, az várban levő præsiariusok tam in genere, quam in specie, hogy törvény útja kívül való vindicálás reájok nem következik, és azok miatt semmi bántódások nem lészen, sem az mi kglmes urunktól ő ngtül, sem penig birodalma alatt levőktül, sőt az resignatio után ha kik az ő nga hűségében fognak meg-

maradni, mint egyéb híveit, úgy azokat is kglmesen protegálni fogja ő nga.

3. Ha kik az én kglmes uram ő nga szolgálatjában meg nem fognának maradni az várban levő magyar praesidiarius uraim között, avagy ő nga is nem kívánja, szabadosok lesznek magok javokban költözni cum omnibus bonis et sarcinis. Avagy azokkal életeket akarják sustentálni intra regnum, úgy mindazonáltal, hogy azon vármegyével, vagy helylyel, melyben lakások leszzen, egyetértvén azokkal, egyeránt való hűségben viseljék magokat.

4. Reversalisoknak sollicitálására való meneteleket az várnak resignatiója után megengedi az mi kglmes uronk ő nga, és salvus conductust is adat, úgy mindazonáltal, hogy azok is obligálják magokat az elmenetelnek idején arra, hogy oda való járások alatt az mi kglmes uronknak méltóságos személye, birodalma és hívei ellen való dolgokban magokat nem elegyítik. Minekelötte peniglen reversálisoknak kivételét obtineálhatnak, úgymint az várnak resignatiója után öt hónapok alatt, az mi kglmes uronk ő nga azokat magok személyekben való szolgálatra nem erőlteti, valakiknek reversálisok vagy generalisnál, vagy az kamorákon lészen, avagy az hol találhatik. Az vármegyékre való contributiókból és egyéb semmi állapotokból ő nga nem eximálja. Eltelvén penig az öt hónapok, azok is, kiknek reversálisok benn vagyon, ha valami akadályok miatt ki nem vehetnék is reversálisokat, mindazonáltal az vármegyével egyeránt való hűséget praestálják.

5. Az várban levő német companiát, ha az ő ngának való szolgálatban megmaradni nem akarnának, ő nga kglmesen elbocsátja, salvus conductust s elegendő comitivát adatván melléjek, sarcinájok alá szekerekkel, hospitalitással való subleválást is parancsolván intra ditiones suæ cltdinis; ez mellett, hogy expansis vexillis, et incensis funiculis mehessenek, az is ő ngától kglmsen megengedtetik.

6. Az pater Jesuitáknak az várnak resignatiója után való állapotjok miben maradjon, arrul az mi kglmes uronkat ő ngát hogy megtalálják ő kglmek alázatos instantiájokkal, mostan az mi kglmes uronknak ő ngának akkori resolutiójára relegáltatik. Az assecuratio megadatik mind az mi kglmes uronktól s mind penig

én tülem, melyben az én kglmes uram előtt való instantiámat magam is szeretettel igérem.

7. Az várhoz való jószágoknak állapotja manet penes dispositionem suæ eltdinis.

8. Az várnak resignatiójának idejéig az præsiarius uraiméknak hogy házok népe, szolgálók, és cselédjek házokhoz kijöhessenek és magok œconomiájokat exerceálhassák, szabados lészen, és békességes kün lakás engedtetik nekik. Jószágokbul penig jobbágyok és szolgálók bejövén, urokkal való szemben lételek szabados lészen, observáltván az iránt is az præsiarius uraimék assecuratoriájokban specificált modalitások. Az magok kijárásokban peniglen az az rend engedtetik, hogy napjában tizenhat avagy ad summum húsz personák az várbeli kapitány dispositiójából kijöhessenek, megengedtetik, de ugy, hogy az kiknek az városban és hostátban vagyon lakások, azon napon ismég bemenjenek. Az kiknek penig távul vagyon lakások, azoknak az ki- és bejövételre két nap engedtetik. Az kijáró személyek mindazonáltal ugy alkalmaztassák magokat, hogy valakiket injuriával való illetéssel, vagy egyéb illetlen magokviselésekkel tumultuálkodásokra alkalmaztságot ne szolgáltatassanak utrinque.

9. Ha mi injuriák és egymás ellen való prætensiók lehettek volna, avagy volnának az præsiarius uraim és az két városbeliek s hostáth között, azok ugy seponáltassanak utrinque, hogy más különben ne, hanem törvénnyel impetálják, ugy is peniglen post tempus resignationis, az mint a féléknek eligazétásárul az mi kglmes uronk ő nga kglmesen fog disponálni.

10. Az várbeli munitio és annona usque ad tempus resignationis sine dispendio az várbeliek dispositiójokban maradnak az specificált módok és conditiók szerént. Az resignatio után penig manebit penes dispositionem suæ eltdinis. Az várnak megszállásátul fogván a die 11. Februarii usque ad tempus resignationis arcis, az mi annona és munitio elkel, arról sem az kapitány, kinek parancsolatjából az annona és munitio erogáltatik, sem az exactor, ki erogálja az élést, ugymint az udvarbiró, sem a czaybert, ki az munitiókat erogálja, nem tartoznak számot adni.

11. Az præsiarius uraiméknak, az kiknek jószágok elfoglatlott, in genere mindjárt remittáltatik, és azokra való protectio

megadatik, et in suis justis juribus az mi kglmes uronk ő nga, mint több regnicolákat, nevezet szerint ő kglmeket is kglmesen protegálni igéri cum omnibus pertinentiis, itt értvén az Horváth Dániel uram jószágát is.

12. Mivelhogy ő kglmek az præsiarius uraim az én syncere instantiámat kívánják az én kglmes uram és fejedelmem ő nga előtt az ő kglme károknak refusiója felől, melyet nem éppen, hanem csak felérül, avagy az mint az ő nga kegyelmességébül mutatandó gratiájáru kivánják tülem assecuratio alatt. Melyről ő kglmek értelmekezt erről így vévén, szeretettel promittálom ő kglmeknek, hogy syncere károkat ő kglmeknek declarálván ő nga előtt, summa cum instantia ő nga előtt úgy instállok, hogy az ő kglmek károknak jó része refundáltassék instantiám után ő ngától, melyre még ennekelötte is offeráltam volt magamat ő kglmeknek.

13. Az rabok in ipso tempore resignationis arcis utrinque elbocsáttassanak bántás és satz nélkül.

Mind ez felül megírt articulusok hogy az én kglmes uram ő nga birodalma alatt valóknak részekrül szentül, és igazán megtartatnak, az feljebb megírt kötelesség alatt, assecurálom mégis præsentium vigore az immáron megnevezett præsiarius uraimékat, mindkét nemzetbül állókat közönségesen, mind peniglen egyen, egyen, az tisztviselőket is hasonlatosképpen, az pater Jesuitákat is; úgy mindazonáltal, hogy az az ő kglmek részekrül az immár concludált articulusok minden részeiben irrevocabilter observáltassanak absque omni fraude et dolo, és minden subintelligentiák nélkül. Melyet magam pecsétével és kezem írásával is corroboráltam.

Datum in oppido Szathmár, die 16. mensis Martii, anno 1644.

Joannes Kemény, mp.

(Egykorú másolat az országos levéltárból.)

II.

1644. MÁRCZ. 16. AZ ŐRSÉG CAPITULATIÓJA.

Mi, csepei Zoltán Jósa, Római császárnak ő fgének, az felséges harmadik Ferdinand császárnak Szathmár várában levő mos-

tani vice kapitánya, és mindkét nemzetből álló praesidiumnak fő commendantja, Szentiványi Sebestyén, Kökényesdi Ferencz ezen praesidiumban lovas rendben levő halnagyk, Zohon Péter fő porkoláb, Buday Dániel, Tholnay János gyalog hadnagyk, Rapóti István vice porkoláb, Horváth Dániel, Baloghy Szabó István strásamester, Markus Vaydenfelder czajbert, Keczely János mostani udvarbíró, Matóchy Ferencz tavalyi udvarbíró, Fekete Gáspár postamester.

Laurentius Venchzely német kapitány, Bekh György zászló-tartó, Miller Mihály német strásamester, Jaher János német strásamester, Joannes Zaydell szállásosztó, Joannes Vaghverth tonsor, decurionum corporall Phylippus Nedyrmayer, primus corporalis Matthæus Schuller, secundus corporalis Joannes Felkmanny, tertius corporalis Christophorus Hymmel, quartus corporalis Joannes Homany, quintus corporalis Benedictus Vagermauth.

Laypcompania vice excubiarum magister Melchior Kumsth, ductor Caspar Jyeckl, distributor hospitiorum Gregorius Humann, scriba Maximilianus de Hyttenberg, tonsor Joannes Hanicz, decurionum corporal Joannes Millerh, primus corporalis Ottho Ernestus, secundus corporalis Joannes Richterh, tertius corporalis Joannes Ottho, quartus corporalis Joannes Haaz, quintus corporalis Joannes Ganzerh etc.

Mindkét nemzetből álló tisztviselők magunk személyünkben keresztyéni igaz hitünkre, tisztességünkre fogadjuk és praesentium vigore assecuráljuk az erdélyi méltóságos fejedelmet, az tekéntetes és nagyságos öregbik Rákóczy György urunkat, Erdélyországnak fejedelmét, Magyarország részeinek urát, és az székelyeknek ispánját, hogy mihelt minékünk bizonyos relatióknk érkezik arról, hogy Római császár uronk ő flge generalisa Forgácz Ádám uronk az erdélyi mlgos fejedelemmel tractatus által maga személye és állapota felől végezett, és az mellett annak az ő ngok között való végezésnek igazán való mását, páriáját vagy az maga generalis uronk pecsétí, és kezeírása alatt, vagy penig káptalan transsumptuma és pecsétí alatt minékünk meghozzák, akármi condescensióknk löttének legyenek azok, tehát három napok eltelvén, negyedik napon mindjárt annak megérkezése után, Szathmár várát minden benne levő minden munitiókkal és éléssel is, az ki akkor

benne találatik, az erdélyi méltóságos fejedelemtől arra rendeltett ő nga commissariusainak kezekhez adjuk, assignáljuk minden tovább való halogatás, difficultás exceptiók és controversiák nélkül.

Az várból való kiköltözésünkre engedtetvén mindaddig s mind az resignatio után szabados és békességes üdő, continuálván az kiköltözést mindaddig, míglen azt elvégezhetjük, úgy hogy azokban ne impediáltassunk in bonis nostris, sem penig mostani lakó helyünkben addig az ideig ne exturbáltassunk; kivel mindazonáltal mi is nem késedelmezünk. Addig penig az erdélyi méltóságos fejedelem ő nga arra rendeltett vitézlő hívei bástyákon, kapukon, kasamátákban, várpiaczán, és naponként üresen maradó helyeken continuálják magokat és lakásokat. Medio tempore peniglen az várban levő semminemű munitiókat, és minden hadi apparatusokhoz való instrumentumokat, sohuvá ki nem iktadjuk, és nem dissipáljuk, sem penig el nem rejtjük; valamelyek mostan az várban vadnak, és ugyan az várhoz való is voltanak. Az várban levő élést is peniglen, mely ő flge számára való volt, ez ideig magunk szükségére elkelő élésen kívül sohuvá ki nem iktatjuk, és nem dissipáljuk, hanem ha mi megmarad addig az napig, azt is ugyanakkor igazán azon commissariusoknak kezekhez assignáljuk. Hogy ha penig tractatus által végben nem ment volna az dolog az méltóságos erdélyi fejedelem és megnevezett generalis urunk között, azon emberünk Római császár urunknak ő flgének írott levelünkkel Kassáru felmenvén ő flgéhez, az erdélyi méltóságos fejedelem ő nga annuentiájából és salvus conductusával, akár jöjjön válaszunk, s akár ne azon levelünkre, és ha júne is, akárminemű válasz, és parancsolat legyen az; de hogy ha ő flgetül, avagy palatinus urunktul az várnak segítségére expedíált, avagy expedíalendő derekas armadábul álló, és mi hozzánk penetrálandó, s velünk megegyező segítése mi hozzánk nem érkezik ez jelen való 1644. esztendőbeli szent György havának huszonharmadik napjáig inclusive, így is mindenekben azon mód szerént és azon okokkal, az mint feljebb megírtuk, ő ngának az erdélyi méltóságos fejedelemnek arra rendeltett commissariusinak kezekhez adjuk és assignáljuk az várat. — Mind az idő alatt penig az erdélyi fejedelemnek ő ngának és hadainak, ő ngához tartozandó hiveinek, mind erdélyiek-

bül, és magyarországiakbúl állóknak, akármi renden levőknek, signanter autem Szathmár városának, Némethinek és hostátnak, mind nemes, és nemtelen renden levőknek, azoknak semminemű lakosinak, azokban, avagy akárhol lejendő hadainak személyekben, javokban, jószágokban való kárt, hostilitást, injuriákkal való illetést semminemű color és prætextus alatt az erdélyi fejedelemelek, sem hadainak ő ngának, sem jó, sem gonosz szerencsében az megnevezett időknek elteléseig nem insurgálunk, sem magunk, sem mások által, az mostan benn levő præsidiumnál többet semmi nemzetbül be nem vészünk, és nem többítjük az megnevezett mód szerént való segítségnek elérkezéseig.

Mely segítségnek nevezetén nem értünk valami csak magoktúl insurgáló, avagy mások izgatásából fellázadott és hozzánk adhareáló, s igyekező segítséget, sem sokat, sem keveset, sőt az olyant nem is recipiáljuk. Az várat is peniglen sem penig hozzá való pertinentiákat sem kívül, sem belől semmi offensákra, avagy defensióra való dolgokkal, præparatiókkal, éléssel való többítésével nem muniáljuk. És mind az megnevezett idők alatt is sohova, sem irás, sem izenet és semmi prætextus alatt az erdélyi fejedelelem ő nga s birodalma alatt levő hívei ellen való dolgokban, akár mely provinciában legyenek is azok, magunkat nem elegyétjük, sem magunk, sem mások által ő nga ellenségit sem titkon, sem nyilván nem foveáljuk, és ha kinek közölünk az resignatio után az erdélyi fejedelelem ő nga birodalmába, akár Erdélyben, akár Magyarországbán lészen lakásunk, bátor külömb köteleesség alatt való szolgálatra ne adnók is magunkat, mindazonáltal vármegyénkkel egyetértvén, valamint azok, úgy mi is ő ngához való hűségben, és szolgálatban magunkat egyaránt alkalmaztatjuk.

Reversalisunknak restitutiója felől való negyedik conditionának (mely öt holnapot contineál) tartása szerént, az várbúl való kijárási dolgából az conditionához tartjuk magunkat mindenekben, az mint assecuráltattunk — generalis Kemény János uronk által. — Mely mi végezésünknek, és assecuratoriunknak minden részeiben szentül, és igazán való megállására magunkat az feljebb megírt mód szerént obligálván, az magunkon kívül álló két nemzetbül levő vitézeket is éppen erős hittel köteleztetjük, post permutationem harum assecuratoriarum azon napon, és valakik in numeris præsi-

diariis, vagy akár mint is velünk az várban maradnak, azokkal is megtartatjuk. Melyet magunk pecsétivel és kezünk írásával is corroboráltunk.

Datum ex arce Szathmár, die 16. martii anno 1644.

Kivül: Accorda præsidiariorum suæ Mtis, et Joannis Kemény capitanei principis Transylvaniae tempore obsidionis arcis Szathmár anni 1644.

(Egykorú másolat az országos levéltárból.)

A mint a szerződés alá volt írva, Kemény elindult, biztosokat hagyván hátra a vár átvételére. Az őrség közt a kapitányok által pénzt osztatott ki s az egyeseknek szenvedett kárait megtérítette.

Kemény Boldizsár márcz. 22-én érkezett meg Kassára a hírel, hogy Szathmárt megígérték. Kassa már régen a Rákóczy kezén volt: márcz. 10-én adta föl magát s a mint a szathmári őrség erről értesült, többé nem volt oka tartani a várat — a capitulatio értelmében átadatott a Kemény által hátrahagyott biztosoknak. Ápril 7-én Tokaj követte példáját, melynek őrsége a zászlótartón s öt muskatélyoson kívül a fejedelem hűségére esküdt.

S most már Zemplén, Abauj, Ung, Bereg, Ugocsa, Szathmár, Szabolcs, Borsod, Gömör, Torna, Szepes vármegyék kezén levén, nyugodtan foghatott tulajdonképeni céljához: a bányavárosok meghódításához.

SZILÁGYI SÁNDOR.

¹⁾ Erdélyi Történelmi adatok. IV. 121. l.